

Knowledge Consortium of Gujarat
 Department of Higher Education, Government of Gujarat
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
 ISSN : 2279-0241

Year-2 | Issue-2 | Continuous issue-8 | September-October 2013

હરિયાળી ક્રાંતિ: ભારતની દિશા અને દશા

માનવ સંસ્કૃતિના વિકાસમાં કૃષિક્ષેત્ર એ મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. માનવ વસ્તીમાંથી મોટાભાગની વસ્તી કૃષિક્ષેત્ર પર આધારીત હતી. ખેતી એ કૃષિ અને જંગલમાંથી અન્ન અને સામગ્રીનું થતુ ઉત્પાદન છે. જેમાં પશુપાલન, પાક વગેરેનો સમાવેશ થાય છે જેના કરકસર પૂર્વકના ઉપયોગના પરિણામે વધુ વસ્તી ધરવતા અને વ્યવસ્થિત સમાજનું નિર્માણ થયું. કૃષિના ઇતિહાસે માનવ ઇતિહાસમાં મોટી ભૂમિકા ભજવી છે. ખેતીક્ષેત્રનો વિકાસએ વિશ્વભરના સામાજિક- આર્થિક પરિવર્તનોમાં મુખ્ય પરિબળ રહ્યું છે. પેટનો ખાડો પૂરવા ખોરકાની શોધમાં પડેલા સમુદાયની સંસ્કૃતિઓમાં સંપત્તિ કેન્દ્રિત ખાસિયતો ભાગ્યેજ જોવા મળે છે ખેડૂતો જ્યારે પોતાના કુટુંબની જરૂરિયાતો ઉપરાંતનું પકવતો થયો ત્યારે જ સમાજના અન્ય લોકો ખોરાક મેળવવા સિવાયના અન્ય કામ કરવા માટે મુક્ત બન્યા આથી ઇતિહાસકારો કહે છે કે કૃષિના વિકાસે સામાજિક વિકસને શક્ય બનવ્યો. કૃષિ એટલે લેટિન એગ્રીકલ્ચરામાંથી આવેલો અંગ્રેજી શબ્દ છે જેમાં એગર એ "એક ફિલ્ડ" અને કલ્ચરાનો અર્થ વાવેતર" થાય છે જેનો પુરો અર્થ જમીનનું વાવેતર કે ખેડાણ એવો થાય છે કૃષિનો ઉદભવ ખેતીની ઉત્પત્તિ પશ્ચિમ એશિયા, ઇજિપ્ત અને ભારતના ફળદ્રુપ પ્રદેશ આયોજિત છોડોની વાવણી અને લણનીની શરૂઆતની જગ્યા ગણાય છે. તેમજ અમેરીકાના વિવિધ પ્રદેશો, ચીન, આફ્રિકાનું સહેલ જેવા પ્રદેશોમાં ખેતીનો સ્વતંત્ર રીતે વિકાસ થયો હતો. કૃષિના કહેવાતા નૂતન પાષાણ યુગના આઠ પાકો હતા જેમાં પ્રથમ ઘઉં, જવ વટાણા, મસૂર, કડવા કઠોળ, કઠોળની જાત અને શણ હતા. 7000 બીસી થી ભારતીય ઉપખંડમાં ઘઉં અને જવ ની વાવણીની શરૂઆત થઇ ચુકી હતી. આવી જ રીતે વિશ્વના યુરોપ, ચીન, એશિયા, ઇંડોનેશિયા, અમેરીકાના દેશોમાં સ્વતંત્ર રીતે ખેતીનો વિકાસ થયો હતો.

1800 મી સદીની શરૂઆત સુધીમાં કૃષિક્ષેત્રમાં કૃષિ તકનીકોનું અમલીકરણ કરવામાં આવ્યું દાણાના જથ્થા અને વાવેતર ના છોડની પસંદગી કરવામાં આવી તેના પરિણામે જમીનના પ્રત્યેક એકમ પ્રમાણે ઉપજમાં ખાસો વધારો થયો જે મધ્ય યુગમાં જોવા મળ્યું, 19મી સદીના અંતમાં અને 20 મી સદીમાં યાંત્રીકરણ અને વિશેષ રૂપે ટ્રેક્ટરના સ્વરૂપમાં ઝડપી વધારો થવા સાથે ખેતીનું કામ તે ઝડથી કરવાનું શક્ય બન્યું જે અગાઉના સમયમાં અશક્ય હતું આ શોધોને પગલે યુ.એસ., અર્જેન્ટીના, ઇઝરાયેલ, જર્મની અને કેટલાક અન્ય રાષ્ટ્રોના ચોક્કસ આધુનિક ખેતરોની કાર્યક્ષમતામાં વધારો થયો તેમજ એમોનીયમ નાઇટ્રેટને સેન્દ્રિય પદાર્થ બનાવવાની હેબર- બોસ પદ્ધતિએ આ ક્ષેત્રે મહત્વની પ્રગતિઓનું પ્રતિનિધિત્વ કર્યું. આમ, કમશ: સમગ્ર વિશ્વમાં કૃષિક્ષેત્રે નવી તકનીકોનો ઉપયોગ વધવા લાગ્યો અને કૃષિક્ષેત્રે એકમદીઠ ઉત્પાદન વધવા લાગ્યું. હરિયાળીક્રાંતિએ આજનો શબ્દ નથી પરંતુ પ્રાચીન સમયથી અર્વાચીન સમય દરમિયાન કૃષિ અને સામાજિક ક્ષેત્રે સમયની સાથે પ્રગતિ અને બદલાવ આવતા રહ્યા છે.

ભારતમાં હરિયાળીક્રાંતિ

ભારતમાં આઝાદી પછી આર્થિક વિકાસ ઝડપી બનાવવાના આયોજિત પગલાં લેવામાં આવ્યા આ સમય દરમિયાન ભારતમાં કૃષિક્ષેત્રની સ્થિતિ સારી ન હતી, દેશની વસ્તીને પુરતું અનાજ પણ ખેતીક્ષેત્રમાંથી ઉત્પાદન થતું ન હતું વધતી વસ્તી અને ખેતીક્ષેત્રે ઓછું ઉત્પાદન ચિંતાનો વિષય હતો. આ સમયે ભારતમાં કૃષિક્ષેત્રે નવી વ્યૂહ- રચના અપનાવવામાં આવી.

ભારતમાં હરિયાળીક્રાંતિની શરૂઆત 1960-1961માં ઉત્પાદન વધારવાના કાર્યક્રમોના એક ભાગરૂપે દેશના કેટલાક ભાગોમાં પસંદ કરાયેલા જિલ્લાઓમાં સઘન ખેતીનો કાર્યક્રમ અમલમાં મુકવામાં આવ્યો. પ્રાયોગીક ધોરણે હાથ ધરાયેલા કાર્યક્રમને સફળતા મળ્યા પછી અન્ય વિસ્તારોમાં પણ તેનો અમલ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમજ ટેકનોલોજિકલ સુધારાઓ દાખલ કરવામાં આવ્યા અને ખેતી વિષયક નવી વ્યૂહ રચના અપનાવવામાં આવી તેને પરિણામે 1966-67 માં ખેતીક્ષેત્રે ઉત્પાદન અને ઉત્પાદકતા વધવા પામ્યા. જે હરિયાળીક્રાંતિને નામે ઓળખાય છે. "કૃષિક્ષેત્રે બિયારણની સુધારેલીજાતો, ખાતરોનો વધેલો વપરાશ, સિંચાઈની સવલતોમાં વધારો અને ઉચ્ચતર ખેતપ્રક્રિયા આ સાથે ખેતીક્ષેત્રે ટેકનોલોજિકલ વિકાસ અને સંસ્થાગત પરિવર્તનોની જે હરણફાળ ભરી છે જેને હરિયાળીક્રાંતિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે."

ભારતમાં હરિયાળીક્રાંતિ શરૂ કરવાનો શ્રેય નોબલ પુરસ્કાર વિજેતા પ્રોફેસર નારમન બોરલોગ, કૃષિ વૈજ્ઞાનિક એમ.એસ.

સ્વામીનાથન અને તત્કાલીન આઇ.સી.એસ./આઇ.એ.એસ. અધિકારીઓ તેમજ સરકારની પ્રતિબદ્ધતાના ફાળે જાય છે.

ભારતમાં હરિયાણાકાંતિના ફળ સ્વરૂપ દેશના કૃષિક્ષેત્રમાં મહત્વપૂર્ણ પ્રગતિ થઇ કૃષિ પાકોમાં થયેલ ગુણાત્મક સુધારના પરિણામે દેશમાં કૃષિઉત્પાદન વધ્યું અનાજમાં સ્વનિર્ભર બન્યા,વ્યવસાયિક ખેતીને ઉત્તેજન મળ્યું,ખેડૂતોના દષ્ટિકોણમાં બદલાવ આવ્યો છે.ભારતમાં ખેતીક્ષેત્રમાં આવેલા ટેકનોલોજિકલ અને સંસ્થાગત પરિવર્તનો આ પ્રમાણે છે.

1. ભારતમાં રાસાયણિક ખાતરોના વપરાશમાં ખુબ જ ઝડપી વધારો થયો છે. 1960-1961માં રાસાયણિક ખાતરનો પ્રતિહેક્ટર 2 (બે) કિલોગ્રામ થતો હતો જે 2008-2009 માં વધીને 128.6 કિલોગ્રામ પ્રતિ હેક્ટરે થયો હતો.
2. દેશમાં વધુ ઉપજ આપતા સુધારેલા બિયારણોનો ઉપયોગ વધ્યો છે. તેમજ બિયારણોની વધુ ઉપજ આપતી જાતોની શોધ થવાના કારણે કૃષિક્ષેત્રે ઉત્પાદનમાં ધરખમ વધારો થયો.કપાસ, ઘઉં,ધાન,બાજરી, મકાઇ અને જુવાર જેવા પાકોમાં સૌથી વધારે સફળતા મળી પરંતુ તેલિબિયામાં હજુ જોઇએ તેટલી સફળતા મળી નથી.
3. આઝાદી પછી દેશમાં સિંચાઇ સુવિધાઓમાં ઝડપી વિસ્તાર કરવામાં આવ્યો 1951માં દેશમાં કુલ સિંચાઇ ક્ષમતા 223 લાખ હેક્ટર હતી જે વધીને 2009માં 1,073 લાખ હેક્ટર થઇ હતી.
4. પાક સંરક્ષણ : એક અંદાજ મુજબ દેશમાં થતા કુલ કૃષિઉત્પાદન ના 15-20 % ઉત્પાદન વિવિધ પ્રકારના જીવ-જંતુ ,કિટાણુઓ નાશ કરી નાખે છે.જેથી પાક સંરક્ષણ માટે મોટાપ્રમાણમાં જંતુનાશક દવાઓનો છંટકાવ કરવામાં આવે છે. તેમજ નિંદામણ નાશક દવાઓનો બહોળા પ્રમાણમાં હાલમાં ઉપયોગ થાય છે. 1993-1994માં 750 હજાર ટન જંતુનાશક દવાઓનો ઉપયોગ થયો હતો વર્તમાનમાં સંકલિત કૃષિપ્રબંધના અંતર્ગત પરિસ્થિતિના અનુકુળ " કૃમિનિયંત્રણ કાર્યક્રમ" ચાલુ કરવામાં આવ્યો છે.
5. બહુપાક પદ્ધતિ- એક જ જમીન પર વર્ષમાં એક થી વધારે વખત પાકનું વાવેતર કરીને ઉત્પાદન વધારવું જેને બહુપાક પદ્ધતિ કહેવામાં આવે છે. બિયારણની નવીજાતો વધુ ઉતાર આપે અને સમયના ઓછા ગાળામાં પરિપક્વ થાય એવા પ્રકારના સંશોધનને લીધે હવે વર્તમાન સમયમાં ભારતની કુલ પિયત જમીનના 71% ભાગમાં બહુપાક પદ્ધતિ અમલમાં છે.
6. યાંત્રિકરણ- કૃષિક્ષેત્રમાં યાંત્રિકરણ અને આધુનિક ઉપકરણો દાત- ટ્રેક્ટર , ટ્રેશર ,હાર્વેસ્ટર,જે.સી.બી.,તથા ડિઝલ ,અને વિજળી પંપસેટ,દવાછાંટવાના આધુનિક પંપ , ક્રોપ કટર ,ધાસકટર વગેરે કૃષિક્ષેત્રમાં ઉત્પાદન વધારવામાં મહત્વનું યોગદાન આપ્યું છે. તેમજ પશુઓ અને માનવશક્તિના ઉપયોગથી કૃષિક્ષેત્રની ઉત્પાદકતામાં અભુતપૂર્વ વધારો થયો
7. ખેડૂતોમાં વ્યવસાયિક સજ્જતા વિકસિત કરવાના ઉદ્દેશથી દેશમાં કૃષિસેવા કેન્દ્ર સ્થાપના કરવામાં આવી. અત્યાર સુધી માં 1,314 કૃષિસેવા કેન્દ્રની સ્થાપના કરવામાં આવી.

ભારતમાં હરિયાણાકાંતિની અસરો - (પ્રગતિ)

1. હરિયાણાકાંતિનો સૌથી વધુ લાભ એ થયો છે કે દેશમાં પાકોનું ક્ષેત્રફળમાં વૃદ્ધિ ,કૃષિ ઉત્પાદન તથા ઉત્પાદકતામાં વધારો થયો છે .ખાસ કરીને ઘઉં,મકાઇ ,બાજરી,કપાસમાં સૌથી વધારે ઉત્પાદન વધ્યું હતું. જેના પરિણામ સ્વરૂપ અનાજમાં ભારતે આત્મનિર્ભરતા પ્રાપ્ત કરીછે. 1951-52 માં દેશમાં ખાધાન્નો નું કુલ ઉત્પાદન 5.09 કરોડ ટન હતું જે ક્રમશઃ વધીને 2009 માં 23.38 કરોડ ટન થયું.
2. સુધારેલા બિયારણો, રાસાયણિક ખાતરો, ઉત્તમ સિંચાઇ , તથા મશીનો અને યંત્રો ના ઉપયોગથી ઉત્પાદનમાં વધારો થવાથી ખેડૂતોની બચતોમાં નોંધપાત્ર વધારો થયો.જેને દેશના વિકાસના કામમાં લગાવી શકાય છે.
3. ખેતીના આધુનિકરણથી હવે ખેતીમાં ઉધોગોમાં બનાવેલ યંત્રો , રાસાયણિક ખાતરો, દવાઓ વગેરેની માંગમાં મોટા પાયે વધારો થયો તેમજ કૃષિ આધારિત ઉધોગોનો વિકાસ થવાથી દેશના આર્થિક વિકાસમાં વધારો થયો છે.
4. કૃષિક્ષેત્રના વિકાસથી બિયારણ સંશોધન, રાસાયણિક ખાતરો બનાવતા ઉધોગો, જંતુનાશક દવાઓ બનાવવાના ઉધોગો, બાયોફર્ટિલાઇઝરના ઉધોગો ,સેન્ડ્રિયખાતરો બનાવવા, નેટહાઉસ, ગ્રીનહાઉસ ,આધુનિક યંત્રો, મોટરપંપસેટ,ટપક સિંચાઇ ના ઉધોગો વગેરે માં રોજગારીની તકોમાં મોટા પ્રમાણમાં વધારો થયો છે તેમજ ખેતીક્ષેત્રે ખેત મજૂરોનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો છે.
5. હરિયાણાકાંતિના પરિણામે ઉત્પાદન વધતા કૃષિ અધિશેષમાં વધારો થવાથી ખેડૂતો ,સરકાર,તથા જનતા બધામાં એવો વિશ્વાસ પેદા થયો છે કે ભારત કૃષિપેદાશોમાં આત્મનિર્ભરજ જ નહીં પણ નિકાસ પણ કરી શકે છે.
6. દેશની વધતી જતી વસ્તીની ખાધાન્ન જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા તેમજ વધતા જતા ડૂગાવાને નિયંત્રણમાં રાખવા કૃષિ પેદાશોમાં થયેલો વધારો સહાયરૂપ થયો છે.
7. નવી ટેકનોલોજીના ઉપયોગથી ઉત્પાદકતા અને આવકમાં વધારો થવાથી ગ્રામ વિસ્તારોની આર્થિક આબાદીમાં વધારો થયો છે. ખેડૂતોની આર્થિક સ્થિતિ સુધરી છે જેને પરિણામે ગ્રામિણક્ષેત્રમાં ક્રિજ,ટીવી, વિશિંગમશીન ,કાર વગેરેની માંગમાં વધારો થયો છે.

8. પંજાબ, હરિયાણા,યુ.પી.,ગુજરાત, વગેરે સમૃદ્ધ ખેડૂતોના પ્રદેશો બન્યા છે. આ ખેડૂતો પોતાની કૃષિ બચતોને અન્યત્ર રોકી મૂડીસર્જનની પ્રક્રિયાને વેગ મળ્યો છે.
9. કૃષિક્ષેત્રે કૃષિક્ષેત્રે ટપકસિંચાઈ પદ્ધતિ આવતાં પાણીનો બચાવ, ખાતરનોબચાવ અને ખેડ અને નિંદામણની મજુરીમાં બચાવ થતાં ખેડૂતોની વાસ્તવિક આવકમાં વધારો થયો છે.
10. હરિયાણીકાંતિ આવતાં પાકની તરેહમાં બદલાવ આવ્યો. ખેડૂતો પરંપરાગત પાકોમાંથી શાકભાજી,ફળો,રોકડીયાપાકો,અને ફૂલોના પાકો તરફ વળ્યા છે.

દશા (અધોગતિ)

1. કોઈપણ કાંતિ એ અચાનક આવતી સર્વ વ્યાપી ઘટના હોય છે.શરૂઆતમાં માત્ર ઘઉં ,મકાઈ ના ઉત્પાદન માં વધારો જોવા મળ્યો અન્ય તેલીબીયાં જેવી કૃષિપેદાશોમાં જોઈએ એવી સફળતા મળી નથી.
2. હરિયાણીકાંતિનો લાભ સિંચાઈની સગવડતાવાળા વિસ્તારો પંજાબ, હરીયાણા, યુ.પી., ગુજરાત જેવા રાજ્યોને જ મળ્યો છે. બાકીના રાજ્યોની ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ જુદી હોવાથી લાભ મળ્યો નથી. દાત. અસમ 5% સિંચાઈ હેઠળ જમીનધરાવે છે દેશના બાકીના રાજ્યો 30-50 % સિંચાઈ હેઠળનો જમીન વિસ્તાર છે તેમજ પ.બંગાળ અને બિહારમાં વસ્તીગીચતા વધારે હોવાથી આ રાજ્યોમાં ગરીબીમાં વધારો થયો છે. તેમજ પ્રાદેશિક અસમાનતામાં વધારો થયો છે.
3. નવી ટેકનોલોજીનો લાભ માત્ર ધનિક ખેડૂતોનેજ મળ્યો જેને પરિણામે ગ્રામિણ વિસ્તારોમાં શાહુકારોની જેમ સ્થાપિત હિતો ઉભા થયાં છે.
4. ખાનગીકંપનીઓ હવે કૃષિક્ષેત્રમાં આવતાં ગ્રામિણક્ષેત્રની મહામુલી વધુ કૃષિ ઉત્પાદન આપતી જમીન ગરીબ ખેડૂતો પાસેથી સુનિયોજિત રીતે જમીનસુધારાઓનો સરેઆમભંગ કરીને નજીવી કિંમતે પચાવી પાડ્યાના બનાવોમાં વધારો થયો છે. જેના પરિણામે સિંચાઈ હેઠળની જમીનો કંપનીઓ પાસે જતાં વધુ પેદાશ આપતી જમીનનું પ્રમાણ ઘટવા લાગ્યું છે.
5. વરસાદ આધારિત ખેતીને સિંચાઈ હેઠળ લાવવામાં આવે તો ગરીબીમાં ઘટાડો લાવી શકાય તેમ છે દાત. મયુરભંજ (ઓડીસા) ના વરસાદ આધારિત ગામમાં 1 દિવસની ખેતમજૂરી (2011) 40-50 રૂ. હતી. જ્યારે સિંચાઈવાળી જમીનમાં સાબરકાંઠા (ગુજરાત) ના ગામોમાં 100-150 રૂ ખેત- મજૂરી મળે છે.
6. ડો.વી.કે.આર. વી.રાવ ના મત પ્રમાણે "એ વાત હવે સર્વવિદિત છે કે હરીયાણીકાંતિ જેને દેશમાં ખાધાજીનો ઉત્પાદનમાં વધારવામાં સહાયતા કરી છે,જેની સાથે ગ્રામિણ ક્ષેત્રમાં આવકની અસમાનતા વધી ઘણા નાના ખેડૂતોને એમના જમીન માલીકીના અધિકારો છોડવા પડ્યા છે. અને ગ્રામિણ ક્ષેત્રોમાં સામાજિક અને આર્થિક તણાવ વધ્યા છે."
7. " કેન્સર એક્સપ્રેસ" દેશમાં એક ટ્રેન એવી પણ ચાલે છે જેનું નામ કેન્સર એક્સપ્રેસ છે આ ટ્રેન પંજાબના ભટિંડા થી બીકાનેર સુધી જાય છે જેમાં હરરોજ કેન્સર ના લગભગ 70 યાત્રી મુસાફરી કરે છે, આ છે હરિયાણીકાંતિની બરબાદી. જંતુનાશક દવાઓ અને રાસાયણિક ખાતરોના બેફામ ઉપયોગ અહીંના કિસાનોને કેન્સરગ્રસ્ત બનાવે છે આ વિસ્તારોમાં પ્રતિહેક્ટર 177 કિલો રાસાયણિક ખાતરોનો ઉપયોગ થાય છે એક અધ્યયનથી ખબર પડી છે કે પંજાબના માલવા વિસ્તારમાં પાણી,માટી,અનાજ,શાકભાજીમાં યુરેનિયમ તથા રેડોનના તત્વ મળ્યાં છે જે માનવ,પશુ,પક્ષીના આરોગ્યમાટે ખુબજ હાનીકારક છે. ભટિંડા "કોટનબેલ્ટ"થી ઓળખાય છે પંજાબ રાજ્યના રાસાયણિક ખાતર,અને જંતુનાશક દવાઓના કુલ વપરાશનું 80% વપરાશ આ ક્ષેત્રમાં થાય છે પાછલા કેટલાક વર્ષોમાં કેન્સરથી અને કૃષિક્ષેત્ર ના કારણે ખેડૂતોના આત્મહત્યાના મામલા બહાર આવ્યા છે.
8. મહારાષ્ટ્રના વિદર્ભ માં, યુ.પી.,ના કેટલાક જિલ્લાઓમાં પાક નિષ્ફળ જવાના કારણે દેવું વધતા ખેડૂતોએ આત્મહત્યાઓ કરી છે ઘણાય પરિવારો બરબાદ થયા છે.
9. હરિયાણીકાંતિના પ્રભાવવાળા ગુજરાતમાં પણ બટાકા,ટામેટા, પપૈયા,તરબુચ પકવતા ખેડૂતો મોટા પ્રમાણમાં મોંઘાદાટ રાસાયણિક ખાતરો,જંતુનાશક દવાઓનો ઉપયોગ કરતા થયા છે તેમજ આ પાકો સમયના ટુંકાગાળામાં પાકતા હોવાથી આરોગ્ય માટે હાનિકારક છે. શું આપણે પણ પંજાબના ભટિંડાના રસ્તે નથી જઈ રહ્યા? આપણે પ્રજાના આરોગ્ય સાથે રમતતો નથી રમી રહ્યાને?
10. ભારતનાં અમેરીકાથી આયાત કરેલ બી.ટી. કપાસના વાવેતરમાં વધારો થતાં કપાસના ઉત્પાદનમાં વધારો થયો પરંતુ આવા બિયારણો શરૂઆતમાં વધુ ઉત્પાદન આપતા હતા. પણ સમય જતાં આ બિયારણોની ઉત્પાદકતા ઘટી છે કિટકો સામે બિન અસરકારક રહેતાં કંપનીઓએ ડબલ બીટી અને હવે ત્રિપલ બી.ટી. કપાસના બિયારણો આવી રહ્યા છે આવા બિયારણો સમય ના લાંબાગાળે જમીનની ફળદ્રુપતા ઘટાડી નાખે છે તેથી અન્ય પાકોનું ઉત્પાદન ઘટ્યું છે.
11. જી.એમ.ઓ બિયારણો એ ભારતીય પરંપરાગત બિયારણો માટે યમદૂત સમાન છે કારણકે સ્થાનિક રીતે સ્વિકારવામાં આવતાં બીજ આવશ્યક વારસો છે જે તાજેતરના વર્ણ શંકર પાકો અને જી.એમ.ઓના કારણે ભવિષ્યમાં ભૂલાઈ જશે આ ક્ષેત્રોમાં આવેલા આવા બિયારણો થી સ્થાનિક જમીનની જાતો સાથેના કોસ- પોલિનેશનનું જોખમ ઉભું થાય છે. આથી જી.એમ.ઓ. જમીનની જાતોની સ્થિરતા અને સંસ્કૃતિના વંશીય વારસા સામે એક ખતરા સમાન છે.

12. જી.એમ.ઓ બિયારણો ફરીથી બીજા વર્ષે વાવેતરમાં ઉપયોગ થતો ન હોવાથી ખેડૂતોને હરીથી નવ મોંઘાભાવના બિયારણો ખરીદવા પડે છે જેથી ખેડૂતોને આર્થિક ભારણ વધે છે.
13. હરિયાણાકાંતિના પરિણામ સ્વરૂપ ઉત્પાદન વધતા કૃષિપેદાશોના વ્યાજબીભાવ ખેડૂતોને મળતા નથી તેના માટે ભારત દેશની કૃષિ પેદાશોના ભાવ નક્કી કરવાની પધ્ધતિ ખામી ભરેલી છે પરિણામે ખેડૂતો કરતાં વચોટિયા થોડા સમયમાં વધારે કમાણી કરે છે.

આમ, ભારત સરકાર હરિયાણાકાંતિના વિઘાતક પરિબલો અને પરિણામોથી જાગૃત થઈ કોઈ ઠોસ પગલા નહીં લે તો ભવિષ્યમાં જેટલા વેગથી હરિયાણાકાંતિથી દેશની પ્રગતિ થઈ છે તે અઘોગતિમાં પરિણમતાં વાર નહીં લાગે.

પ્રા. એચ.વી. પટેલ

અર્થશાસ્ત્ર સરકારી વિનયન કોલેજ ,બાયડ,જિ- અરવલ્લી

M- 9427059160

Copyright © 2012 - 2016 KCG. All Rights Reserved. | Powered By : Prof. Has Mukh Patel